

ČOVJEK I KOZMOS U BIBLIJSKOJ PERSPEKTIVI

Celestin Tomić

Biti u kozmosu-svijetu bitan je uvjet čovjekova postojanja. Kozmos je stvarnost u kojoj čovjek ostvaruje svoju osobu, horizont njegova mogućeg postojanja, ozračje čovjekova života i djelovanja. Taj kozmos-svijet čovjeku pruža osjećaj nečega lijepoga, skladnoga, u čemu se može dobro smjestiti i sebe ostvariti. Ali često budi u čovjeku i osjećaj nereda, kaosa, koji ga ugrožava u njegovu postojanju, te tako čovjek u kozmosu vidi i svog protivnika.

Čovjek se nekako kreće unutar tih dviju vizija svijeta: svijet mu se otvara kao skladan čudesni prostor — kozmos sa svojim ljepotama na zemlji i na nebu, sa svojim golemim prostranstvima sunčanih sustava i galaksija, i sa svojom ljepotom unutar mikrokozmosa, odnosno, s druge strane, sa svojim nemirima i opasnim kaotičnim silama. Zbog toga, s jedne strane mu se divi, a s druge, dok promatra nesklad unutar svijeta i svog postojanja, osjeća svoju nemoć i ugroženost: nepravde, bolesti, zlo, smrt, kozmičke »crne rupe« i katastrofe ...

U vezi s tim, u kozmosu koji mu se čini skladnim i divnim, čovjek otkriva Razum koji ga pokreće, nalazi prvog pokretača, Boga koji daje smisao svemu. Nasuprot tomu, kada vidi zlo u sebi i oko sebe, kad osjeti teške udarce na sebi koje mu zadaje svijet sa svojim zakonima, ostaje nijem, učini mu se da je u svijetu besmisao, beznade, zlo i ništavilo.

Za biblijskog čovjeka međutim svijet-kozmos je uvijek epifanija: Božja objava koja mu ne samo pjeva o Božjoj veličini i čovjekovu dostojanstvu, nego mu i pomaže da otkrije i riješi probleme zla i nereda u svijetu.¹

Nebesa slavu Božju kazuju

»I vidje Bog sve što je učinio, i bijaše veoma dobro« — tako počinje Biblija (Post 2, 1). Kozmos-svijet jest skladan, lijep i dobar. Zemlja nije »pusta i prazna«; ne prekriva je praiskonska tama niti je ugrožava praiskonski bezdan-pramor. Kozmos naviješta hvalu Bogu. »Nebesa slavu Božju kazuju, naviješta svod nebeski djelo ruku njegovih. Dan danu to objavljuje, a noć noći glas predaje. Nije to riječ, a ni govor nije, nije ni glas što se može čuti, al po svoj zemlji razliježe se jeka, riječi sve do nakraj svijeta sežu« (Ps 19, 1—3). Bog govori u šutnji i samo u šutnji može se osjetiti taj njegov glas. Nije to govor kao ljudski govor, izvan i iznad je ljudskih govora, može se čuti samo u nutrini srca. Stvaranje je prva riječ koju svi ljudi svih vremena i paralela mogu shvatiti. To je poziv na vjeru, na predanje i hvalu Bogu, na spasenje. Uvod je u povijest spasenja. Svijet nije statička stvar-

¹ A. Susse, Kosmos, u *Theol. Wörterbuch z. N. T.* 3, 1938, 867—897; W. Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*, Stuttgart, 1962, I, 7 320—333; II⁵, 157—171; 336—345; K. H. Schelkle, *Theologie des N. T.*, Düsseldorf, 1968, I, 33—48; 65—72; M. Prioto, *Dal cosmo a Dio*, u *Parole di vita*, 5 (1986) 8—14.

nost, već događaj, pozornica božanskih čina. I čovjek može taj jezik shvatiti i dati kozmosu istiniti smisao, jer je stvoren »na Božju sliku« (Post 1, 26), božanski životni »dah« u njemu je (Post 2, 7), okrunjen je božanskim atributima »slavom i sjajem« (Ps 8, 6).²

Istina, čovjek je zemljan, »prah i u prah se vraća«; zajedničke su mu s drugim živim bićima na zemlji tjelesnost (Post 2, 19) i plodnost (1, 22—28). No, on je očita Božja prisutnost u svijetu. Njemu je Bog predao svijet da ga »podloži« (Post 1, 29—30): dade mu »vlast« nad djelima ruku svojih, njemu pod noge sve podloži (Ps 9, 6). Svijet je u službi čovjeka, on daje svemu ime, što znači vlast nad živim i neživim stvarima. Iako čovjek ovisi o svom Stvoritelju u svakom trenutku kao i svijet, on je posebno pozvan da s ljubavlju čuva svijet, da se za nj brine, da ga dovršuje, usavršava, uljepšava, da surađuje s Bogom na dovršenju svijeta i spasenja.

Naš rad za bolji svijet izravno nas povezuje s Božjom stvaralačkom moću. Bog stvara, radi i počiva. I čovjek Božja slika mora u tome slijediti svoga Stvoritelja. No, rad nas ne smije zarobiti, otuđiti, poniziti, već oplemeniti, obogatiti, jer je sav naš rad usmjeren prema sedmom danu da počnemo i susretnemo Boga, da doživimo zajedništvo i religiozno jedinstvo. Slijedeći ritam rada i počinka, rada i molitve, čovjekov rad nije samo usklađen po Božjem ritmu; taj ritam se nastavlja i ostvaruje u čovjeku radniku i molitelju. Čovjek Božja prisutnost uprisutnjuje Boga u svome radu i u svom počinku.

Mezopotamski mitovi govore da je čovjek »slika« Božja (Atrahazis). Ali stvoren je da nosi »košaru bogova«, to jest da se niži bogovi odmore i pođu na počinak. U Bibliji Bog daje čovjeku zadatak da »podloži zemlju«, daje mu vlast nad stvaranjem, da surađuje s Bogom na djelu stvaranja koje mu je povjerio.³

Stari pisac u 10. stoljeću prije Krista (jahvist) u svom izvještaju stvaranja (Post 2) govori događajno kako je Bog stvorio ovaj svijet lijepim, i čovjeka smjestio u zemaljski raj. I tu čovjek mora »obrađivati« zemlju i »čuvati« je. Rad je nešto bitno za čovjeka. Ljudski bi život bez rada bio nedostojan ljudskog dostojanstva. Rad postaje mučan i naporan tek nakon pada (Post 3, 4). Ali i tada rad mu donosi veliku radost i usavršava njegovu osobu kao pastira, ratara, vinogradara... graditelja zemaljskog grada.

Novo otkriće Boga (Job 38—41)

Svijet poslije grijeha nije tako skladan, gubi prvotnu ljepotu kozmosa. Čovjek svojim grijehom ruši sklad stvaranja, razara ljepotu Libanona. Proroci izriču oštre riječi onima koji to čine (Iz 14, 8—16s; Hab 2, 17). No najzagonetnije pitanje ostaje čovjeku njegova patnja, osobito patnja pravednika. To se očituje kao nesklad s ljepotom svemira koju opisuju

² G. Ravassi, *I Psalmi*, I, 187—199; C. Tomić, *Psalmi*, Zagreb, 1986, 70—72.

³ C. Tomić, *Prapovijest spasenja*, Zagreb, 1986, 172—175.

snažne stranice Biblije stvaranja (Post 1—2; Ps 8; 104). S tim se pitanjem suočava i pisac velebnog djela o Jobu.⁴

Nakon sretnih i blagoslovljenih dana pravedni Job doživljava posve-mašnje razorenje svojega imanjanja i svoje obitelji, trpi tešku bolest koja ga pritišće. Pri tome osjeća i duboku krizu svoje vjere u Boga. Svijet i vlastito postojanje pričinjaju mu se kao besmisao, ništavilo, propast. Proklinje svoj dan. »U crnu tamu dan taj nek se prometne! S visina se njega Bog ne spominjao, svjetlost sunčeva ne svijetlila mu više! Mrak i sjena smrtna o nj se otimali, posvema ga tmina gusta prekrila, pomrčine dnevne stravom ga morile!« (Job 3, 1—5). Želi da se vrati sve nanovo u prvotni kaos, u kome vlada tama i mrak, koji ne osvjetljuje stvaralačko svjetlo ovoga dana (Post 1, 3). U toj svoj boli Jobu ipak ostaje vjera u Boga i želi da mu Bog dade hitan i jasan odgovor o svemu tome. »O kad bi bilo da mene poslušaj! I evo mog potpisa (tau)! Svevišnji nek mi odgovori!« (Job 31, 35). Tako završava duga i potresna jadikovka pravednog Joba. Bog mu na to odgovara u obliku pitanja, u formi kratkih i snažnih pjesničkih izričaja.

Bog pita Joba: »Zar si ikad zapovjedio jutru, zar si kazao zori mjesto njezino?« (38, 5). I Bog niže pred Jobom kozmička bića koja nisu u čovjekovoj vlasti, s kojima može ovladati samo Bog: more, zemlja, bezdani, vjetrovi, zvijezda. Zatim izlaže pred njim pojavu zemaljskih životinja s njihovim značajkama: ibis, prijetao, lavica, divlji magarac, bivol, noj, konj, soko, orao. Gdje je čovjek? Je li odsutan? Ne — to je sam Job, kojega Bog vodi po prostranstvima neizmjernog svijeta, i otkriva mu malo po malo njihovo značenje. Odgovor na Jobove sumnje i primjedbe nalazi se u novoj viziji stvorenoga. Job je gledao iz svog vidokruga postojanja i svojeg mračnog stanja na svijet kao besmisao, kao djelo nekog hirovitog Boga. Mislio je da može prodrijeti u Božji promisao svojim razglašanjem, a zapravo svojim riječima i ljudskim umovanjem samo je zamračio božanski promisao (38, 2). Kroz pojavu živog i neživog svijeta koji izmiče ljudskoj kontroli, Bog se objavljuje svemogućim: može vezati Vlašiće i razriješiti Oriona (39, 31), a opet je tako nježan i prislan sa svojim stvorenjima da »broji« mjesece trudnoće divokozi i brine se za njezinu mladunčad (39, 1—2).

I Job priznaje svoju nemoć i bezumnost kad pokušava da ispravlja Božji promisao i želi Bogu davati savjete. »Odveć sam malen: što da odgovorim? Rukom ću svoja zatisnuti usta. Riječ rekoh — neću više započeti, rekoh dvije — al neću nastaviti« (40, 4s).

Poslije ovog Jobova predanja Bog mu u novoj objavi pokazuje na Behemota i Levijatana (40, 15—24, 25—32), slika mu nilskog konja i krokodila, s nakanom da u njima opiše dublju, mitološku moć prvotnog kaosa. Bog tako želi Joba uvesti u tajnu stvaranja i otkriti mu da samo on ima moć nad svijetom, jer su mu podložni i Behemot i Levijatan.

⁴ M. Perani, *Crisi della sapienza e ricerca di Dio nel libro di Giobbe*, u Riv. Biblica 2 (1980), 157—184; P. Sacchi, *La protesta nella sapienza*, u Riv. Biblica 2 (1976), 137—163; C. Tomić, *Kriza mudrosti*, BS 1—2 (1985), 9—15.

Pred bezgraničnom Božjom moći i pred neshvatljivim čudesima Job se baca u prah i pepeo, priznaje svoje krajnje siromaštvo i ispovijeda svoju vjeru u Boga koji je *onaj drugi*, drukčiji nego što ga je zamišljao. »Po čuvenju tek poznah te dosad, ali sada te oči moje vidješe« (42, 5). Ne vidi više velebna Božja čudesa u prirodi, ni stravična stvorenja praiskonska već samo Boga koji mu dolazi ususret, njemu bijednom, siromašnom, jadnom stvorenju, da s njime započme svoj dijalog. Otkriva duboki sklad i jedinstvenost koja vlada u čudesnim i tako tajanstvenim Božjim djelima, a iza svega toga krije se jedno Biće, Osoba, Stvoritelj koji ga prihvaća i ljubi. Ne osjeća se više izgubljenim i promašenim. Osjeća Božju blizinu, dobrog Oca, te u tom predanju, u zagrljaju s Bogom živim nalazi odgovor svojim patnjama i svojem postojanju. Odgovor nije plod shvaćanja reda stvaranja i smisla čovjekovih patnja. Naprotiv, on to ne shvaća i ne želi shvatiti. Odgovor je drugdje: Susreo je Osobu, Boga živoga, u kojemu — kroz molitvu poklona i predanja Bogu živomu — nalazi i smisao svojeg postojanja i svojih patnja.

Preobražaj svijeta (Knjiga Mudrosti)

Proroci govore o novom, drugom, preobraženom svijetu. Mudrac gleda kako će to ostvariti svemoćna i čovjekoljubiva mudrost Božja. Ta misao prožima od početka do kraja knjigu Mudrosti nepoznatog izraelskog mudraca koji živi u židovskoj dijaspori u Egiptu.⁵

U prvom dijelu (gl. 1—5) pisac suprotstavlja bezbožnika i pravednika. Protiv teze materijalistā, pesimistā, bezbožnikā, koji vide u svijetu besmisao i čovjeka u njemu kao »dijete pukog slučaja«, on ispovijeda svečano da Bog »nije stvorio smrt, niti se raduje propasti živih, već je sve stvorio da sve opstane, i spasonosni su stvorovi svijeta, i u njima nema smrtonosna otrova« (1, 13—14). Bog je stvorio čovjeka »za neraspadljivost« i učinio ga »na sliku svoje besmrtnosti«. Davolskom je zavišću došla smrt u svijet (2, 23s). I dolazi sud i pobjeda pravednih. Svijet nije samo pozornica konačne pobjede i neutralni gledalac, već sudjeluju u pobjedi Boga i njegovih. Bog će »naoružati sve stvorenje da kazni svoje neprijatelje«. »Sav će svemir poći s njim u boj protiv bezbožnika« (5, 17—23).

Ova konačna pobjeda pravednog Boga dolazi od stvarne i djelatne Mudrosti. »Njena se snaga prostire s jednoga kraja svijeta na drugi i blagotvorno upravlja svemirom« (8, 1). To je smisao središnjeg dijela knjige (6—9). Mudrost stvara ne samo novo čovječanstvo nego i novi svijet — sadržaj je trećeg dijela (10—19).

U sedam diptiha dramski suprotstavlja Egipćane i Izraelce. »Ono čime su bili kažnjeni neprijatelji njihovi (Egipćani) postalo je njima dobročinstvo, kad bijahu u nevolji« (11, 5). I ovdje priroda nije samo nijemi promatrač ljudske drame već aktivno sudjeluje u korist Izraelaca. Svemir

⁵ M. Conti, *Sapienza*, EP, 1977;² J. Drouet, *Le livre de la Sagesse*, Paris, 1966; J. Fichtner, *Weisheit Salomons*, Tübingen, 1963; G. Ziener, *Il libro della Sapienza*, Roma, 1972; A. G. Wright, *The Structure of the Book of Wisdom*, u *Biblica* 48 (1967), 395—413; C. Tomić, *Poruka spasenja SP SZ*, Zagreb, 1983, 284—294.

postaje mjesto i sudionik borbe protiv neprijatelja. I sve to vodi Bog. I postoji samo jedna povijest, i to je povijest spasenja.

Pisac kroz sedam diptiha u stalnom crescendo upućuje na novo stvaranje, novi svijet. U konačnom i vrhunskom djelu spasenja, u prijelazu čudesnom preko Crvenog mora najavljuje konačno eshatološko spasenje na novoj zemlji. Povijesni sud nad Egipćanima (19, 1—5) postaje eshatološki sud u simbolu Sodome (r 13—17); povijesno spasenje Izraela (r 6—12) postaje konačno (r 18—21). Crveno more postaje »polje travnato«, zemaljski raj, i na toj novoj zemlji primaju »nebesku hranu« neraspadljivu koju ni vatra ne može uništiti (19, 21s); to je vrhunac starozavjetnog razmišljanja o kozmosu i čovjeku.

Ali taj preobražaj već nastaje u ovom vremenu i na ovom svijetu, i najdublje se doživljuje u liturgiji. Aronova svećenička halja nosi »čitav svemir« (18, 24) ne samo materijalni već i duhovni. Svećenička Aronova liturgija postaje uz čudesa izlaska znak i sigurnost konačne pobjede Boga nad bezbožnicima, sigurna nada u konačnu pobjedu dobra i novoga svijeta.

U svjetlu Rassetoga (Rim 1, 19—21)

Knjiga Mudrosti priznaje čovjeku mogućnost spoznaje Boga promatrajući veličinu i ljepotu stvorova (Mudr 13, 5). Hvali traganje grčkih filozofa za onim što je lijepo i dobro, za Bogom, ali ih prekorava što su ostali u tami i nisu otkrili »Gospodara svega toga« (23, 6—9). Ostaje stoga njegova temeljna postavka: »Po naravi su glupi svi ljudi koji ne upознаše Boga« (13, 1). Postavlja pitanje: zašto nisu došli do spoznaje Boga uza sve pokušaje i traganja, mogućnosti i izazove Boga? I odgovora: zato što grčkoj filozofiji nedostaje božanski dar mudrosti. Salomon moli za taj dar kao nužni uvjet spoznaje Boga (9, 13 a. 17).

Apostol Pavao tu misao produbljuje. Ljudi su podijeljeni u dvije skupine: pogani (Rim 1, 18—31) i Židovi (2, 1—29; 3, 1—2). Apostol priznaje Židovima autentične i neotuđive vrednote, ali ih optužuje zbog neprihvatanja utjelovljene Mudrosti, zbog njihova stanovišta prema Isusovu događaju.

Što se tiče pogana, apostol najprije jasno i snažno izriče smisao da su Boga mogli »spoznati«. Bog im očitova »ono nevidljivo njegovo, vječno njegovu moć i božanstvo«, tako te »nemaju isprike« (1, 19s). Ipak, premda »upознаše Boga«, ne iskazaše mu kao Bogu ni slavu ni zahvalnost, nisu priznali i prihvatili u svijetu i u povijesti prisutnost Boga kao Gospodara, Apsolutnoga, i nisu mu iskazali zahvalnost radi njegovih dobročinstava kojima obasipa čovjeka.⁶

Sv. Pavao ne govori o spoznaji Boga u smislu razumskog dokazivanja i teoloških apstraktnih pojmova, već u smislu susreta i doživljaja Boga.

⁶ G. Castellino, *Il paganesimo di Romani 1, Sapienza 13—14 e la storia delle religioni*, u Studiorum Paulinorum Congressus Internationalis Catholicus 1961; II (Analecta Biblica 17—18), Romae, 1963, 255—263; J. A. Fitzmuyer, *Grande commentario biblico*, Brescia 1974, 1209—1211; S. Lyonnet, *Quaestiones in epistulam ad Romanos*, Roma, 1962, 78—88.

Spoznaja je samo izvanjska, razumska; ona ne preobražava čovjeka i ne stvara milosni suživot s Bogom te i nije prava spoznaja Boga, zaključuje u poslanici Korinćanima (1 Kor 1, 21).

Stvaranje novog svijeta u kršćanskoj predaji ostvaruje se u Isusu Kristu, u njegovu pashalnom otajstvu. »Ta u njemu je stvoreno... sve je po njemu i za njega stvoreno... i sve stoji u njemu« (Kol 1, 16s). U kršćanskom je navještaju Isus Spasitelj. U svjetlu Raspetog svijet dobiva svoj potpuni smisao, a u svjetlu uskrsnuća svoje konačne obrise novoga, vječnoga i neprolaznog svijeta. Apostol to izražava u onoj duboko osjećajnoj i zanosnoj poruci: »Stvorenje sa svom žudnjom iščekuje objavljene sinova Božjih... Stvorenje će se osloboditi robovanja pokvarljivosti da sudjeluje u slobodi i slavi djece Božje. Jer znamo: sve stvorenje uzdiše i muči se u porođajnim mukama sve do sada. Ali ne samo ono! I mi, koji imamo prvine Duha, i mi u sebi uzdišemo, iščekujući posinstvo, otkupljenje svoga tijela. Ta u nadi smo spašeni!« (Rim 8, 19—24). S utjelovljenjem Božje Riječi čovjekov svijet i sav kozmos zahvaćeni su u procesu potpunog oslobođenja, prema konačnom preobražaju. Zato kršćanin i pokazuje simpatije prema svijetu u kojem se ostvaruje i njegovo spasenje.⁷

Biblija na prvoj stranici govori o svijetu skladnom, lijepom, savršenom, kakav bi morao biti. Sada nam se svijet pokazuje kakav ne bi trebao biti. Sva se povijest spasenja odvija unutar tih dvaju stožera. Na kraju povijesti ostvarit će se svijet koji Bog hoće. Stoga vidjelac gleda: »I vidjeh novo nebo i novu zemlju, jer — prvo nebo i prva zemlja uminu; ni mora više nema« (Otkr 21, 2). Samo u konačnoj slavi ostvarit će se u punini Božja slika u nama; tek tada ćemo potpuno ovladati zemljom i podložiti je. Ali kršćanin, Božje dijete, već sada je pozvan da u nadi i čežnji srca surađuje s Božjom milosti, i u snazi Duha, da se ostvari taj novi, Božji svijet, Božje kraljevstvo, koje je Bog od vječnosti u svojoj ljubavi i mudrosti htio da bude dostojno prebivalište čovjeka i njegov mir.

MAN AND THE COSMOS IN THE BIBLICAL PERSPECTIVE

Summary

To be in the cosmos, in the world, is the essential condition of man's existence. In the cosmos man discovers harmony and through it the Creator. The heaven declares the glory of God. Sin has introduced suffering into the world. The Bible takes cognizance of this and instructs man how he can, living in the world, set up spiritual harmony in himself and thereby achieve his salvation.

⁷ J. A. Fitzmayer, nav. dj., 1237—1238; A. M. Dubarlé, *Le gémississement des créatures dans l'ordre divin du Rom 8, 19—22*; u RSPT 38 (1954), 445—465; E. Schweizer, *Das hellenistische Weltbild als Produkt der Weltangst*, Zürich, 1963, 15—17; M. Prioto, nav. čl., 13 s.